ئەلیتیا: هیراکلیتس
بڕگەی شازدە

مارتن هایدیگەر
لە ئەڵمانییەوە: د. حەمید عەزیز
(زانکۆی سەڵاحەدین - کۆلێژی ئاداب)

بە فەیلەسووفی تاریک و تەمومژاوی ناوبراوە. بەو نازناوە هیراکلیتس ناوبانگی دەرکردووە کاتێک تەواوی بەرهەمەکانی لەبەردەستدابوون. ئێستا ئێمە تەنیا چەند بڕگەیەکی ئەو بەرهەمانەمان لەبەردەستدایە: هزرمەندەکانی دواتر ئەفلاتوون و ئەرستۆ، نووسەر و پسپۆڕانی فەلسەفە کە پاشان هاتوون، تیوفراست، سیکتۆس ئێمپریکوس، دییۆگنیس لایرتیۆس و پلۆتارخ، هەروەها بگرە باوکانی کڵێسەی مەسیحیش هیپپۆلیتۆس، کلێمێنس ئەلێکساندریۆس و تۆریگنس چەند شتێکی ئێرە و ئەوێی نووسینەکانی هیراکلیتسیان خواستۆتەوە و لە بەرهەمەکانیاندا تۆماریان کردوون. ئەو خوازراوانە وەک چەندین بڕگە و ڕستە کۆکراونەتەوە، ئەو کۆکرانەوەیە بە سایەی توێژینەوەی زانستی مێژوویی فیلۆلۆژی و فەلسەفەییەوە بووە جێگای سوپاس و پێزانین. ئەو بڕگانە هەندێک جار لە چەند ڕستەیەک و جاری تر لە تاکە ڕستەیەک و جاری واش هەیە لە چەند ڕستەیەکی پچڕ پچڕ و تاکە وشە پێکهاتوون.

پرۆسەی بیرکردنەوەی هزرمەند و نووسەرە دواترەکان هەڵبژاردن و جۆری خواستنەوەی وشەکانی هیراکلیتسی دیار و دەستنیشان کردووە. هەر بەهۆی ئەمەوە کایەی لێکدانەوەکەی ئەوسا دیاری کراوە. بۆیە ئەگەر ئێمە بە وردی سەرنجی شوێنی ئەو خوازراوانە لە نووسینەکانی ئەو نووسەرانەی دواتر بدەین بەردەوام دەتوانین ئەو پێوەندی و شوێنەی لەلایەن ئەوانەوە کە بڕگەکەی بۆ خوازراوەتەوە نەک ئەو شوێنە لە هێراکلیتسەوە لێی وەرگیراوە، دیار و دەستنیشان بکەین. بڕگە خوازراوەکان و ئەو شوێنانەی تێیدا هاتوون هیچ شتێکی جەوهەریمان ڕاستەوخۆ نادەنە دەست واتە:

یەکەی پۆلێن کردن و بەلایەکدا خستنی تێکڕایی بنیادی ناوەکی نووسینەکەی هیراکلیتس. سەرنجدانی ورد و لەسەرخۆ و بەردەوامی ئەو پێکهاتەی بنیادە دەستەبەری ئەوە دەبێ بدۆزرێتەوە لە کوێوە ئەو ڕستە پچڕ پچڕانە دەئاخڤن، هەروەها ئەوان بە چ واتا و مەبەستێک وەک پەندێک دەبێ ببیسترێت، لەبەر ئەوەی بەدەگمەن نەبێ ناکرێ ئەو سەرچاوە ناوەندەی نووسینەکەی هیراکلیتس یەکڕەنگییەکەی لێ خواستووەتەوە مەزندە بکرێت و هەمیشە گرانە بیری لێ بکرێتەوە، ئەو هزرمەندە دەکرێ بۆ ئێمە بە «تاریکە تەمومژاوییەکە» ناوببرێت، بەڵام واتای ڕاستەقینەی ئەو نازناوە بۆ ئێمە دەریدەبڕێ و لەخۆیدا هەر بە تاریکی دەمێنێتەوە.

هیراکلیتس بە «تاریک و تەمومژاوییەکە» ناو دەبرێت، بەڵام ئەو خۆی ڕۆشنکەرەوەیە، ئەو قسە لە ڕۆشنکەرەوە دەکات کاتێک هەوڵیداوە بەدەرکەوتنەکەی بخاتە نێو زمانی بیرکردنەوەوە. ڕۆشنکەر دەمێنێ ئەوەندەی ڕووناک دەکاتەوە، ئێمە ڕووناکییەکەی ڕۆشنکەرەوە ناو دەبەین ئەوەی سەر بە ئەوە، چۆن و لە کوێ دەقەومێ، جێگای ئەگەر و گومان دەبێ. وشەی «ڕووناکی» ئەو واتایە دەگەیەنێ: ڕۆشنکردن، تیشک پژاندن، درەوشاندن.

ڕۆشنکردن دەستەبەری بەدەرکەوتن دەبێ، ئازادی دەرکەوتن(١) بە دەرکەوتووەکە دەدات. ئازادەکە کایەی نەشاردرانەوەیە. پەردە لەسەر لادان بەڕێوەی دەبات. ئەو لەو بارەیەوە ئەو پرسیارە هەر بکرێت، چی سەر بەو ناچارییە و ئایا تا چ ڕادەیەک لە پەردە لەسەرلادان و ڕۆشنکردن هەمان شتن.

پەنا بردنە بەر واتای وشەی «ئەلیتیا» هیچ نەکردنە و هیچ بەروبووم و سوودێکی لێ دەستگیر نابێ، هەروەها دەبێ بەکراوەیی بمێنێتەوە، ئایا ئەوە، کە مرۆڤ لەژێر ناوی «ڕاستی»، «دڵنیایی بوون»، «بابەتییەتی»، «هەڵکەوت و ڕاستەقینە» قسەی لەسەر دەکات کەمترین پێوەندی بەوەوە هەیە کە پەردە لەسەر لادان و ڕۆشنکردنی هزر ئاماژەی پێدەکەن. وا پێدەچێ ئەو هزرەی بەدوای ئەو جۆرە ئاماژە و ئاراستەکردنە دەکەوێ بابەتێکی بڵندتر و گرنگتر لە دڵنیا بوون لە ڕاستی بابەتییانە بەواتای ڕستە ڕاست و دروستەکانی لێ دەبێتە جێگەی ئەگەر و گومان. هۆی چییە مرۆڤ هەمیشە و بەردەوام بە پەلە و دەست و بردە، خۆبەتی کە سەر بە هەموو بابەتییەتێکە لەبیر بچێتەوە؟ چی وای کردووە، هەر کە هەستیان بەو پێوەندییەی نێوانیان کرد هەوڵ دەدەن پشت ئەستوور بەلایەنێکیان، یان بە هێنانی لایەنی سێیەم کە دەبێ بابەت و خۆ پێکەوە بگرێتەوە لێکی بدەنەوە؟! دەبێ هۆیەکە چی بێت کەللەڕەقانە مرۆڤ خۆی لەوە دەبوێرێ جارێکیان بیربکاتەوە. ئایا پێوەندی دەستیاوی نێوان خۆ و بابەت جەوهەری بابەت و بابەتییەتەکەی، هی خۆ و خۆبەتییەکەی، واتە لەپێشدا کایە و دەڤەری پێوەندی دەستیاوی نێوانیان دەستەبەر دەبێ؟! بیرکردنەوەمان لەو دەستبەرییە ئەوەندە بە ئەرکەو گرانە، بەرلەوەی بۆمان بلوێ سەرنجی بدەین، نە لە سنوورداری تێگەیشتنی باوەوەیە و نە لە بێزبوونەوەیە لەسەرنجی بەفراوان کە باو نیگەران دەکات و ئاسایی دەشێوێنێ، ئێمە پتر ڕێگادراوین کە شتێکی تر مەزەندە بکەین: ئێمە زۆر دەزانین، خێرا و بە پەلە بڕوا دەکەین و ئەوە دەرفەتی بە تەواوەتی شارەزابوون لە پرسیارەکە و ئاسوودەبوونمان لێی پێ نادات. ئەمەش پێویستی بەو توانایە هەیە، لەبەردەم سادە و ساکاردا سەرسام بین و لە ئەو حەپەسانەش وەک جێگای نیشتەجێ و حەوانەوە دڵنیابین.

سادە و ساکارەکە بەوە ڕوون نابێتەوە بە جۆرێکی ساکار و ئاسان واتای ڕووتی وشەی ئەلیتیا وەک «نەشاردراوەیی» دەرببڕدرێ، یان بگوترێتەوە. نە شاردراوەیی بنەمای بنەڕەتی ئەوەیە کە بەدەرکەوتووە و هی ئەوەیە کە شاردراوەیی لە پشت خۆیەوە بەجێ هێشتووە، ئەمەیە واتای پیتی (a) کە لە ڕێزمانی قۆناغی دوایی هزری یۆناندا وەک (a)ی نەرێ و ناکردن دانراوە و نیشان دراوە. پێوەندی بوون بە ئەلیتیا، شاردنەوە و ئەمە خۆی سەبارەت بە هزر و بیرکردنەوەی ئێمە بەهیچ جۆرێک لەدەستدانی بایەخ و کێش نییە ئەگەر نەشاردراوەییەکە ڕاستەوخۆ تەنیا هەر وەک ئەوەی دێتە دەرکەوتن، لە ئارادابوو هەبوو تێبگەیشترێ و پەی پێ ببردرێ.

بەو پرسیارە، ئەمانە هەموو چی دەگەیەنن و چۆن کراوە ڕوودەن، حەپەسان دەست پێدەکات. ئێمە دەتوانین بەوێ بگەین؟! دوور نییە بەو جۆرە کە ئێمە خۆمان بدەینە

دەست ئەو حەپەسان و سەرسوڕمانە و سەرنجی ئەوە دەدات کە ئێمە بە ڕۆشنکەر و بەدەرخستن ناوی دەبەین؟

حەپەساوی بیرکەرەوە بەو پرسیارە دەدوێ: هیراکلیتس وتوویەتی:

«چۆن یەکێک دەتوانێ خۆی لەوە بشارێتەوە کە هیچ جارێک و هەرگیز ئاوا نابێ». [تۆمی دینۆن پۆتی پۆس ئان تیس لاتۆی]- (دیلز-کرانتس وەریانگێڕاوە) ئەم پەندە بە برگەی (١٦) ناودەبرێ، دوور نییە ئەو بۆ ئێمە، ئەوەندەی پێوەندی بە پلەی ناوەوەو بایەخی ئاماژە و نیشاندەرەوە هەیە، یەکەمین بێت. ئەو پەندەی هیراکلیتس لەلایەن کلیمینسی ئەسکەندەرییە لە کتێبی پەروەردەکاردا Paidagogos (ک٣، ف١٠) بەکارهێنراوە و کراوە بە بەڵگە بۆ پشت ڕاستکردنەوەی بیرۆکەیەکی لاهووتی- پەروەردەیی خۆی. ئەو نووسیویەتی: دوور نییە یەکێک بتوانێ خۆی لە تیشک و ڕووناکییەک کە بکرێ بە هەست پەی پێ ببردرێ بشارێتەوە و بەدووربگرێ، بەڵام ئەمە لەبەردەم تیشکی گیانیدا لە کردن نایەت، یان وەک چۆن هیراکلیتس وتوویەتی؛ «کلیمانسی ئەسکەندەرییە بیری لە (ڕەب)ی هەمیشە و لە هەموو شوێنێکدا هەبوو کردۆتەوە، کە هەموو شتێک تەنانەت ئەو بەدکارییەی لە تاریکی و ڕۆژگیرانیشدا کراوە، دەبینێ، بۆیە نووسینەکەی ناوی- «پەروەردەکارە». لە شوێنێکی تردا (ک٣، ف٥) دەبێژێ:

«یەکێک ئەگەر وای دابنێ کە هەمیشە و لە هەموو جێگایەکدا ڕەب لەلای هەیە، هەرگیز ناکەوێ..»

چ کەسێک ویستوویەتی ڕێگر بێ لەوەی کلیمنسی ئەسکەندەرییە حەوسەد ساڵ دواتر بەپێی نیاز و مەبەستی پەروەردەیی- لاهووتی خۆی پەندەکەی هیراکلیتس بخاتە نێو کایەی بۆچوونی کریستیانییەوە و بەهۆیەوە بەشێوازی خۆی لێکی بداتەوە؟ ئەو باوکەی کڵێسە بەوە ویستوویە بیر لەوە بکاتەوە کە گوناهبارە و دەیەوێ خۆی لە تیشکی ڕووناکی ڕەب بشارێتەوە. کەچی هێراکلیتس بە پێچەوانەوە تەنیا هەر باسی نەشاردراوەیی مانەوە دەکات، کلیمانس مەبەستی لە ڕووناکی سەر و هەستەکانەوەیە، واتە ڕەبی ئیمانی مەسیحییەت. هیراکلیتس بە پێچەوانەوە تەنیا ناوی ئەوە دەهێنێ کە هەرگیز ئاوا نابێت و لەبەر چاو ون نابێ. ئایا ئەو «تەنیا»یەی لەلای ئێمەوە دووپات کراوەتەوە جۆرە سنوور بۆ دانانێک دەگەیەنێ، یان شتێکی ترە لێرە و لەمەودوا بەکراوەیی دەمێنێتەوە.

دەبێ چی بەدەست بێت ئەگەر بێتو بویسترێ لێکدانەوە لاهووتییەکەی برگەکە وەک ناڕاست ڕەت بکرێتەوە؟! ئەوپەڕەکەی دەکرێ ئەو بۆچوونە گەڵاڵە ببێ کە بەو تێبینییانەی لەم لاو لەو لاوە دێن ئەو بیروبۆچوونە ڕەوا دەکرێ کە ڕێبازەکەی هیراکلیتس بە شێوازێکی ڕاست و ڕەها بپێکرێت و لێک بدرێتەوە. کۆششەکە تەنیا بریتی دەبێ لەوەی لە نزیک واتای وشەیی پەندەکەی هیراکلیتس بمێنێتەوە. دەکرێ ئەمە لەوەدا بەشداری بکات هزرکردنەوەیەکی دواڕۆژ بەرەو ئەو دەڤەرەی ئامۆژگارییە کە پێشتر نەبیستراوە ئاراستە بکات.

ئەوەندەی ئەوە لەو داخوازی- فرمانەکە هزر پابەندییەتی دەکەوێتەوە، ئەوەندە گرنگ نییە بنرخێنرێ و بەراورد بکرێت، کام هزرمەندانە تا چەند لەو فرمان- داخوازییانە نزیک نەبووتەوە. پتر هەموو کۆششەکان بەو لایەدا دەکرێن ئێمە بە سایە و بەهۆی وتووێژەوە لەگەڵ هزرمەندێکی پێشوو لەو دەڤەرەی بیری لێدەکرێتەوە، نزیک ببینەوە.

تێگەیشتنێکی ژیرانە، ئەوەیە هیراکلیتس بەجۆری جیاواز بۆ هەر یەکێک لە ئەفلاتوون، ئەرستۆ، نووسەرێکی باوکی کڵێسەی کریستیان، بۆ هیگڵ و بۆ نیتشە دەدوێ. ئەگەر مرۆڤ دەستبەرداری ئەو لێکدانەوە مێژووییە فرە ڕەنگییە نەبێ، ئەوە پێویستە ئەمە تەنیا بەپێی ئەو پێوەندییەی بە کام کەسەوە هەیەتی، بەڕاستی دابنێ. مرۆڤ خۆی وادێتە بەرچاو بەهۆی ئەم فرە ڕەنگییەوە لەلایەن خێوی ڕێژەییەوە بە ناچاریی هەڕەشەی لێ بکرێت. لەبەرچی؟ چونکە ئەو هەڵە مێژووییەی ئەو لێکدانەوانە دەستبەرداری ئەو وتووێژە پرسکارە بووە، کە لەگەڵ هزرمەندەکەدا کراوە، بگرە دوور نییە هەر ئەو جۆرە وتووێژەی نەکردبێ.

لایەکەی دیکەی لێکدانەوەی شێوازی هەر وتوێژێک دەربارەی ئەوەی بە بیردا هاتووە نیشانەی بە پێزییەکی نەگوتراوە(٢)، ئەوەی کە هیراکلیتس خۆی تەنیا هەر بە ڕێگای ئەو سەرنجدانانەی بۆی هەڵکەوتوون و لواون ویستوویەتی بیلێ. خواستی بە دواداچوونی ڕێبازی ڕاستی بابەتی هیراکلیتس، مەبەست و نیازێکە خۆی لە

مەترسی پیرۆز کە دووچاری ڕاستیی بیرکردنەوە ببێ، دەرباز دەکات.

ئەو تێبینیانەی خوارەوە هیچ ئەنجامێکیان لێناکەوێتەوە، تەنیا هەر ڕووداوەکە نیشان دەدەن:

پەندەکەی هیراکلیتس پرسیارێکە. وشەکە کە بەهۆیەوە بە واتای تیلۆس خۆی کۆتایی پێدەهێنێ، ئەوە ناودەبات لە کوێوە پرسیارەکە دەست پێدەکات. ئەوە ئەو دەڤەرەیە کە تێیدا هزر خۆی دەبزوێنێ. ئەو وشەیەی کە پرسیارەکەی لێ هەڵدەستێ ناوی (لاتۆی)یە. مرۆڤ دەتوانی لەوە ئاسانتر چی دەستنیشان بکات کە لانتانۆ ئەوە دەگەیەنێ:

من بە شاردراوەیی دەمێنمەوە؟ بە هەمان شێوە ئێمە بەوپەڕی کەمیی دەتوانین ڕاستەوخۆ بگەینە ئەو واتایەی وشە یۆنانییەکە دەریدەبڕێ.

هۆمیرۆس دەگێڕێتەوە (ئۆ: هەشت، بڕگەی ٨٣ بەدواوە) چۆن ئۆدیسیۆس لە کۆشکی شا فیاکن-دا گوێی لە گۆرانیبێژ دیمۆدۆکۆس بووە کە گۆرانییە دلڕفێن و خۆشەکانی گوتووە و ئەویش هەموو جارێک سەری خۆی نەوی کردووە بۆ ئەوەی ئامادەبووان هەستی پێ نەکەن و بە دڵ گریاوە. پارچە هەڵبەستی ٩٣ دەبێژێ: ئێمە بە پێی گیانی زمانەکەمان بە ڕاستی وەریدەگێڕین:

ئەوکاتە بەبێ ئەوەی کە هەموو ئەوانی تر هەستی پێ بکەن(٣) دەستی بە فرمێسک ڕشتن کردووە». وەرگێڕانەکەی قۆس لە زمانی یۆنانییەوە نزیکە، چونکە ئەو وشە- کردارە گرنگە کە (ئەلەنتانی- شاردییەوە)ی کردووە بە ئەڵمانی: «ئەو فرمێسکە ڕێژنەکانی لە هەموو میوانەکان شاردۆتەوە(٤).»، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەلەنتانی واتای کرداری «ئەو شاردییەوە» ناگەیەنێ، بەڵکو «ئەو بە شاردراوەیی مایەوە» دەگەیەنێ- لەوەدا کە فرمێسکی دەڕشت. وشەی «بە شاردراوەیی بمێنێتەوە» لە زمانی یۆنانیدا وشەیەکی بنەڕەتییە، کەچی زمانی ئەڵمانی دەڵێ: ئەو دەگریا بەبێ ئەوەی ئەوانی دیکە هەستی پێبکەن.

ئەوەی ڕاست بێت ئێمە دەستەواژە ناسراوەکەی ئەپیکۆر (لانی بیۆزاس) وا وەردەگێڕین: «بە شاردراوەیی بژی»، بەڵام لە زمانی یۆنانیدا وشەکە دەبێژێ: «بمێنەوە وەک ئەو کەسەی ژیانی خۆی بە شاردراوەیی بەسەر دەبات.» شاردراوەییەکە لێرەدا ئەو شێوازە دیار و دەستنیشان دەکات چۆن مرۆڤ لەنێو خەڵکدا دەبێ حازر و هەبووبێ. زمانی یۆنانی بەهۆی جۆری ئاخفتنەکەیەوە دەری دەخات کە بە شاردراوەیی مانەوە، واتە لە هەمان کاتدا بە نەشاردراوەیی مانەوە پلەو پایەیەکی گرنگتری زاڵی لە هەموو شێوازەکانی تر هەیە کە بوونەوەر ساغ دەکاتەوە. تایبەتمەندی بنەڕەتی بوون خۆی بەهۆی بە شاردراوەیی و نەشاردراوەیی مانەوە دەستنیشان دەکات. جارێ پێویست بەوە ناکات بگەڕێینەوە سەر ئەوەی وشەی «ئەلیتیزیا» لە چی کەوتۆتەوە کە وا پێدەچێ بە ئاسانی کەوتبێتەوە، بۆ ئەوەی بزاندرێ بوونی بوونەوەر تەنیا بەهۆی دەرکەوتن، بەخۆ دەرخستن، بە هاتنە بەرچاو، بە هاتنە سەرەوە، بەخۆ بەدیهێنان، بەهۆی ڕوخسار و ڕواڵەت لە زماندا دەردەبڕدرێ.

ئەمە هەمووی لە ڕێک و پێیکییە نەشێواوییەکەیدا لە چوارچێوەی بوونی یۆنانی و زمانەکەدا بە بیردانەدەهات ئەگەر بە شاردراوەیی مانەوە- بە نەشاردراوەیی مانەوە(٥) وەک ئەو(٦) تایبەتمەندی زاڵ بوو نەبوایە کە پێویست بەوە نەدەبوو خۆی بە زمان دەربڕێ، چونکە لەوەوە(٧) ئەو زمانە خۆی پەیدادەبێ. بەم پێیە ئەزموونی یۆنانی بیر لە ڕەوشی ئۆدیسیۆس دەکاتەوە، نەک بەپێی ئەو بۆچوونە کە ئەو میوانانەی لەوێ بوون وەک چەند خۆیەک وێنا بکرێن کە لە کرداری خۆیەتیاندا ئۆدیسیۆس گریا و وەک بابەتی پەی پێ بردن پەی پێ نابەن. پتر بەلای ئەزموونی یۆنانییەوە ئەوە زاڵ و باوە کە گریاوەکە لە شاردراوەیەکدایە کە ئامادەبووان ناتوانن ببیبن. هۆمیرۆس نەیگوتووە: ئۆدیسیۆس فرمێسکەکانی شاردۆتەوە. هەروەها شاعیر نەیگوتووە: ئۆدیسیۆس وەک گریاو خۆی شاردۆتەوە، بەڵکو ئەو دەبێژێ: ئۆدیسیۆس بە شاردراوەیی ماوەتەوە(٨). ئێمە پێویستە بەردەوام و هەمیشە چالاکانە بیر لەو ڕووداوە هەڵکەوتە بکەینەوە، ئەگەرچی دووچاری مەترسی پتر و ئەرک و ئاڵۆزی ببین.

بەبێ سەرنجدانی ژێرییانەی تەواوی ئەو هەڵکەوتە ڕووداوە لێکدانەوەی بوون لەلایەن ئەفلاتوونەوە بەوەی نموونەیە (ئایدیا) ئینجا لێکدانەوەکانی تری بەدوادا هاتووە دەربارەی بوون و بوونەوەر بۆ ئێمە وەک هەڕەمەکییەک، یان وەک ڕێککەوتێک دەبێ.

هۆمیرۆس دەڵێ لە چەند دەستەواژەیەکی پێش ئەو

ڕستانەی خوازرانەوە (بەیتی ٨٦) فوس بە ئەڵەمانی وا وەریگێڕاوە:

«ئۆدیسیۆس سەری خۆی نەوی کردووە- داپۆشیوە- Verhullte» [بۆ ئەوەی فایەکەکان بزانگە فرمێسکاوییەکەی بەدی نەکەن]. فۆس وشە گرنگەکەی: «ئایدیتۆ»ی وەرنەگێڕاوە. ئۆدیسیۆس شەرمی لەخۆی کردووە- وەک فرمێسک ڕێژ لەبەردەم فایکەکاندا بێ. ئایا ئەمە ئێستا بە ئاشکرا ئەمە ناگەیەنێ: ئەو لەشەرمان خۆی لەبەردەم فایکەکان شاردۆتەوە؟! یان پێویستە ئێمە لە سۆنگەی بەشاردراوەیی مانەوەوە بیر لەشەرمەکە- ئایرۆس- بکەینەوە، ئەگەر هاتو بکۆشین لەو جەوهەرەی ئەزموونی یۆنان نزیک بینەوە؟! شەرم بەخۆ بوون ئەوە دەگەیەنێ: بەشاردراوەیی و نادیار مانەوە لە سایەی هیوا و ورە بەرزیدا.

لەو دیمەنەی بەشیعری یۆنانی وێنا کراوە کە ئۆدیسیۆس لە شاردراوەیدا دەگریا، بۆمان دەردەکەوێ چۆن شاعیرەکە زاڵ بوون و هەبوونی بوونەوەر پەی پێدەباو تاقی کردۆتەوە ئەویش واتای بوونە، بەبێ ئەوەی بەبیردا هاتبێ، بووە بە چارەنووس. بوون خۆ شاردنەوەیەکە ڕووناک بۆتەوە: شەرم کردن وەک ئەو وایە. شەرم کردن بە شاردراوەیی مانەوەی بە سڵ و پارێزە لەبەردەم نزیکی بوونەوەردا. ئەو گرتنە خۆی بوونەوەرە لە نزیکییەک کە دەستکاری ناکرێت و بەردەوام لە هاتندا دەمێنێتەوە، ئەو هاتنەی لەخۆ داپۆشینێکی پتری گەشەکردنی بێ پسانەوەدایە. بەم پێیە دەبێ لەبەر تیشک و ڕووناکی بە شاردراوەیی مانەوەدا بیر لە شەرم کردن و پایەبەرزە نزیکەکانی بکەینەوە.

ئیتر پێویستە خۆمان ئامادە بکەین وشەیەکی دیکەی یۆنانی کە سەر بە ڕەگی وشەی (لات)ە بە تێڕامان و بیرکردنەوەوە بەکاری بهێنین. ئەو وادەگەیەنێ: «ئەپیلا نتانستای- لەبیری دەچێتەوە.» ئێمە بەڕاستی ئەو وەردەگێڕین: «لەبیرچوونەوە». پشت ئەستوور بەو ڕاستییە قاموسییە وا دەردەکەوێ کە هەموو شتەکان بێگەرد بن. مرۆڤ وادەکات هەروەک ئەوەی لەبیرچوونەوە شتێکی ڕوون و ئاشکرایە لەجیهاندا، بەڵام شتەکە لە تێبینییەکی سەرپێییدا وای لێ دێ مرۆڤ بڵێ ئەو وشە واتای لە شاردراوەدا مانەوە دەگەیەنێ.

بەڵام واتای لەبیرچوونەوە چییە؟! مرۆڤی مۆدێرن کۆشش دەکات بەپێی توانا خێرا شتی لەبیر بچێتەوە، دەبێ بزانێ لەبیرچوونەوە چییە، بەڵام ئەو ئەمە نازانێ. ئەو جەوهەری لەبیر چوونەوەی لەبیرچۆتەوە، گریمان ئەو بەشێوەیەکی بەس بوو بیری کردبێتەوە واتە لە کایەی جەوهەری لەبیرچوونەوەوە بەرەو دەر بیری کردبێتەوە، غەم ساردی لە ئارادا بوو بەرانبەر بە جەوهەری لەبیرچوونەوە بە هیچ جۆرێک لەوەوە نییە کە لەم ڕۆژگارەدا مرۆڤ شێوازی ژیانی خێرا و ساکاری گرتبێتەبەر. ئەوی لەو غەم ساردییەوە دەکەوێتەوە و ڕوودەدات خۆی لە جەوهەری لەبیرچوونەوەوە هاتووە. تایبەتمەندی ئەمە ئەوەیە خۆی لەخۆی دوور بکەوێتەوە و دەربازبێ بۆ ئەوەی بکەوێتە نێو ناوبراو بە شاردراوە. یۆنانییەکان لەبیر چوونەوەیان، ئەلیتی، وەک چارەنووس و قەدەری شاردرانەوە زانیوە.

وشەی لانتانۆمای دەبێژێ: من سەبارەت بەخۆم ئەوەندەی نەشاردراوەییەک پێوەندی بەمنەوە هەیە - بە شاردراوەیی دەمێنمەوە. ئیتر نەشاردراوەیی، لەلای خۆیەوە چۆن من پێوەندیم لەگەڵیدا هەیە- شاردراوەیە. بوونەوەر بەجۆرێک دەکەوێتە نێو شاردراوەیی هەروەک من لەلای خۆمەوە لەو شاردراوەییەی خۆیدا وەک ئەو کەسە بە شاردراوەیی دەمێنمەوە کە بوونەوەر خۆی لێی دووردەکەوێتەوە. لەلایەکەوە ئەو شاردراوەییە لەلای خۆیەوە دەشاردرێتەوە. ئەمە لەو ڕووداوەدا دەقەومێ کە ئێمە کاتێک دەبێژین ئەو مەبەستەمان هەیە: من «شتێکم» لەبیرچووە، بەڵام لەکاتی لەبیرچووندا تەنیا هەر ئەو شتەمان لەدەست دەرناچێ. لەبیرچوونەوەکە خۆی دەکەوێتە نێو شاردراوەیی و تەنانەت بە جۆرێک ئێمە خۆشمان لەو پێوەندییەی بە لەبیر چوونەوەوە هەمانە دەکەوینە ناو لەبیرچوونەوەوە. بۆیە یۆنانییەکان بە فوری کارای بزر کە کارا دیار بگەیەنی بە پێداگرتنەوە دەڵێن:

ئەپیلانتا نۆمای. ئیتر شاردرانەوە کە مرۆڤ دووچاری دەبێ، لە هەمان کاتدا سەبارەت بە پێوەندییەکەی بەوەوە ناودەبرێ کە بەهۆیەوە لە مرۆڤ دادەبڕێ و دووردەکەوێتەوە.

بەو شێوازەی چۆن زمانی یۆنانی لانتانایین، بە شاردراوەیی مانەوە، وەک کردارێکی گرنگ و بایەخدار بەکاردێنێ، هەروەها چۆن لە ئەزموونی لە بیرچوونەوەی لە شاردرانەوەدا مانەوە بە ئاشکرا بە تەواوی خۆی نیشان

دەدات و دەردەخـات، لانتـانۆ، واتە من بە شـاردراوەیی دەمـێنمـەوە، مـەبەست لە شـێـوازی کـردارێکی مـرۆڤ لەنێـوان کـردارەکـانی دیکەدا نیـیـە، بەڵکو ئەو تایبەتمەندییە بنەڕەتییەی هەموو کردارەکەی ئەوەی هەیە و ئەوەی نییە، ئەگەر ئەمە تایبەتمەندی بنەڕەتی بوون و لە ئارادانەبوون خۆی نەبێ، ناوەنێ.

خۆ ئەگەر ئێستا وشەی «لیتۆ»: من بە شاردراوەیی دەمێنمەوە، لە دەستەواژەیەکی هزرمەندێکدا بۆمان بدوێ، ئەو وشەیە کۆتایی بە پرسیارێکی هزریی دێنێ، ئیتر بۆیە دەبێ ئێمە ئەوەندەی لەم ڕۆژەدا لەتوانامانـدا هەبێ، بە چاکی لەو وشەیە وردببینەوە و بە تەواوەتی بیری لێ بکەینەوە.

هەموو بەشاردراوەیی مانەوەیەک لەخۆیدا پێوەندی بەوەوە هەیە کە شاردراوەکە لێی دەرباز بووە، بەڵام بەهۆی ئەوە و لە هەندێک ڕەوشدا وادەمێنێتەوە کە مەیلی هەر بۆی هەبێت. زمانی یۆنانی ئەوەی لە شاردراوەیی دەربازی بووە و مەیلی بۆی هەیە بە بەرکار ناودەبات: دەبێژێ: «شاردنەوەی فرمێسکە ڕژاوەکان لە هەموو کەسانی تر».

هیراکلیتس دەپرسی:

چۆن کەسێک بۆی دەلوێ و دەتوانێ بە شاردراوەیی بمێنێتەوە؟ سەبارەت بە چی؟ دەربارەی ئەوەی کە ئەو وشانەی پێشتر هێنرانەوە دەری دەبڕن کە دەستەواژەکە دەیخاتە بەرچاو: ئەوەی هیچ جارێک لەبەرچاو ون نابێ. ئەوەی لێرەدا وتراوە: «ئەو کەسەی» مەبەست لە (بکەر) خۆیەکە نییە کە مانەوەی شتێک لە ڕەوشی شاردراوەییدا پشتی پێ دەبەستێ، بەڵکو «ئەو کەسەیە»کە بەپێی شیاوەکی مانەوەی لە شاردراوەییدا جێگای گومان و پرسیارە. پرسیارەکەی هیراکلیتس پێشیانە بە هزرکردنەوە و نەشاردرانەوەیی لە پێوەندیدا بە ئەو کەسە دەست پێناکات کە بەپێی ڕاهاتن و نەریتی بۆچوونی سەردەمی نوێ بە هەڵگرەکەی و ئەگەر حەزکەین بە دروستکاری نەشاردراوەیی دانەنێین. پرسیارەکەی هیراکلیتس، ئەگەر بە شێوازی سەردەمی نوێ دەربببڕین، بە پێچەوانەوە بیر دەکاتەوە. ئەو بیر لە پێوەندی مرۆڤ بە «ئەوەی هەرگیز لەبەرچاو بزر نابێ» دەکاتەوە و لەو پێوەندییەوە بیر لە مرۆڤ دەکاتەوە.

پێکهاتەی وشە یۆنانییەکە «تۆمی دینۆن پۆتی» بەو جۆرە وەریدەگێڕین کە لە خۆیەوە تێیدەگەیشترێ: ئەوەی هیچ جارێک لەبەرچاو بزر نابێ» ئەو وشانە چ دەگەیەنن؟! لەکوێوە دەتوانین لەبارەیەوە شت بزانین؟ واپێدەچێ دەبێ لەسەرەتادا لەوە بکۆڵینەوە ئەگەرچی ئەمە ئێمە لە پەندەکەی هیراکلیتس دووربخاتەوە. لەوەوە لێرە و لە ڕەوشی لەمەچوودا ئەو مەترسییە دێتە پێشەوە، ئێمە پتر لە پێویست لێکۆڵینەوە بکەین. ئێمە ئەو پێکهاتەی وشانە پێشییانە بە ڕوون و ئاشکرای تەواوەتی دادەنێین کە لە هەمان کاتدا دەبێتە مایەی ئەوەی دەبێ بە تایبەتی سەرنج لەوە بدەین کە بەپێی هزری هیراکلیتس «هیچ جارێک لەبەرچاو بزر نابێ». بگرە ئێمە لە پرسیارکردندا ئەوەندە دوور ناڕۆین. هەروەها بڕیار نادەین ئایا ئەو پرسیارە دەبێ بەو شێوەیە بکرێت. هەوڵدان بۆ بڕیاردان لەو بارەیەوە لەخۆیەوە بەلادادێ ئەگەر هاتو دەرکەوت پرسین لە بارەی ئەوەی هیراکلیتس بە «هەرگیز لەبەرچاو بزر نابێ»ی داناوە، پێویست ناکات. چۆن ئەمە دەردەکەوێ؟ چۆن دەتوانین خۆمان لە مەترسی پتر پرسین بپارێزین.

تەنیا هەر بەو جۆرە: لەوە شارەزا ببین تا چ ڕادەیەک ئەو پێکهاتەی وشانە «تۆمی دینۆن پۆتی» بەپێی پێویست دەبێتە مایەی بیرکردنەوە ئەگەر دەستبەجێ ڕوونی بکەینەوە ئەو چ دەبێژێ.

وشە سەرەکییەکە بریتییە لە «تۆدینۆن»، ئەمەش توندوتۆڵ بە «دیئۆ» بەندە، کە واتای داپۆشین و نقوم کردن دەبەخشێ. وشەی «دوئایین» دەبێژێ بچێتە نێو شتێکەوە: خۆر- ڕۆژ- دەچێتە نێو دەریا: لەوێدا نقوم دەبێ: لە ڕۆژئاوابووندا، لە دەوروبەری ئێوارەدا، ئەوە دەگەیەنێ: بە ژێر هەورەکاندا بڕوات، لەژێر هەورەکاندا لەبەرچاو ون دەگەیەنێ: بەژێر هەورەکاندا بڕوات، لەژێر هەورەکاندا لەبەرچاو ون بێت. هزری یۆنان دەربارەی ئاوابوون وەک چوونە نێو شاردراوەیی ڕوودەدات.

ئێمە بە ئاسانی دەبینین، ئەگەرچی تەنیا لەسەرەتادا بە شێوازی نزیکییانەش بێت، هەردوو وشە بەلایەکدا خەرەکان، چونکە ئەوەی وشە ناوەڕۆکییەکانی دەستەواژەکە کە دەیخاتە بەرچاو و کۆتایی پێدێت: تۆدینۆن (لێرە نەبوو) و لاتۆی (مانەوە لە شاردراوەییدا) هەمان شت دەڵێن. لەگەڵ ئەوەشدا پرسیارەکە هەر لە ئارادایە، بە چ واتایەک ئەمە دروستە. لەگەڵ ئەمەشدا

شتێک بەدەست هاتووە، ئەگەر هەستی پێ بکەین و بزانین کە دەستەواژەکە بە لە خۆپرسین لە کایە و دەڤەری شاردراوەییدا دەبزوێ. یان ئێمە ناکەوینە نێو داوی بە تەفرە چوونەوە ئەگەر لەمە بیربکەینەوە؟! شتێکە بە ڕاستی وا دەردەکەوێ: دەستەواژەکە ئەوەیە کە «هەرگیز لەبەرچاو بزر نابێ» دەردەبڕێ. ئەمە بە ئاشکرا ئەوەیە کە هیچ جارێک ناشاردرێتەوە. ئەمە بە دوور دەگیرێ. ڕاستە دەستەواژەکە لە بارەی لە شاردراوەیی مانەوەدا دەپرسێ، بەڵام ئەو شیاوەکی و توانای شاردرانەوەیەک بە توندی دەخاتە بەردەم ئەگەر و گومان، بە جۆرێک کە پرسیارەکە لەوەڵامێک بچێت.

ئەمەش ڕەوشی شیاوەکی بە شاردراوەیی مانەوە بە دوور دەگرێ. ڕستە لاف لێدراوەکە تەنیا بە فۆرم و ڕوخساری پرسیارێکی وتاریێژییانە دەدوێ: هیچ کەسێکی شاردراوە ناتوانێ لەبەردەم ئەوەدا بمێنێتەوە کە هەرگیز ئاوا نابێ. ئەگەر ببیسترێ وەک بنەمایەک دێتە بەرگوێ.

ئەوەندەی ئێمە وشە بنەڕەتییە بەلایەکدا خەرەکان تۆدینۆی (لێرە نەبوو) و لاتۆی (بە شاردراوەیی دەمێنێتەوە) هیچی تر بە تەنیا وەرنەگرین، بەڵکو ئەوان لە چوارچێوە دروستی تێکڕای دەستەواژەکەدا ببیستین ئاشکرا و ڕوون دەبێت: دەستەواژەکە بە هیچ جۆرێک لە دەڤەری شاردراوەییدا نا، بەڵکو بە تەواوەتی لە دەڤەری بە پێچەوانەی بەرانبەریدا دەجووڵێتەوە. ئەگەر ئێمە پێکهاتەی وشەکانمان گۆڕی بەو شێوە و فۆرمە:

تۆمی پۆتی دینۆن ئەوکاتە لەبەرچاو ڕوون دەبێ، ڕستەکە دەربارەی چی دەڵێ: ئەوەی هیچ جارێک لەبەرچاو بزر نابێ. ئەگەر ئێمە ڕستەکەمان لە ناکراوەوە کرد بە ئاکراو، ئەوکاتە دەبیستین دەستەواژەکە بە (ئەوەی هیچ جارێک لەبەرچاو بزر نابێ) مەبەستی چییە: ئەوەی بەردەوام بەدەردەکەوێ و دەکرێتەوە. دەبێ ئەمە لەزمانی یۆنانییدا بەو جۆرە بێت: تۆ ئائی فیئۆن. ئەم جۆرە بەکارهێنانە لەلای هیراکلیتس نەبووە. هزرمەندەکە تەنیا باسی (فیزیس)ی کردووە. لێرەدا ئێمە وشەیەکی بنەڕەتی هزر و بیرکردنەوەی یۆنانی دەبیستین. بەم پێیە ئێمە لە ناکاو و لەپڕ وەڵامی ئەو پرسیارەمان دەستگیربوو، ئەویش ئەوەیە کە هیراکلیتس لە بزربوون و لەبەرچاو نەمانی زەوت کردووە.

بەڵام ئایا ئاماژەدان بە فیزیس، ئەوەندەی ئەو واتایەی دەیدات تاریک و تەمومژاوی بێت دەکرێ وەک وەڵامێک لەلامان بڕ بکات؟! ناوونیشانی زل و بریقەداری وەک «وشەی بنەڕەتی» چ یارمەتییەکمان دەدا لە کاتێکدا بنەڕەت و قووڵایی هزری یۆنانی بە کەمیی نەبێ پێوەندییان بە ئێمەوە نییە تاوەکو بە چەند ناوێک دایانپۆشین بێ ئاگایی پاڵی ناوین لەکایەکانی بۆچوونی باودا بیانخوازینەوە؟! خۆ ئەگەر «تۆمی بۆتی دینۆن» واتای فیزیس بدات ئەو پەنابردنە بەر فیزیس هیچمان بۆ ڕوون ناکاتەوە، هەروەها بۆمان دەرناخات تۆمی بۆتی دینۆن (ئەوەی هەرگیز ئاوا نابێت) چی دەگەیەنێ، بەڵکو بە پێچەوانەوە: ئەوەی هەرگیز ئاوا نابێت، سەرنجمان بۆ ئەو لایە ڕادەکێشێ بیربکەینەوە، تا چ ڕادەیەک فیزیس دەکرێ وەک بە دەرکەوتنی بەردەوام بە تاقیکردنەوە بزانرێ. ئەو چییە کە ئەگەر شتێکی لەولاوە تر بێ لەوەی کە هەمیشە خۆی دەردەخات؟! بەپێی ئەمە ئاخاوتنی دەستەواژەکە لە کایەی دەرکەوتندا و نەک لە هی خۆشاردنەوەدا دەبزوێ.

چۆن و لە سۆنگەی کام ڕاستەقینەیەکەوە پێویستە ئێمە لە بارەی دەڤەری بەدەرکەوتن و دەربارەی ئەمە خۆی بیربکەینەوە بە جۆرێک ئێمە دووچاری ئەو مەترسییە نەبین، تەنیا چەند وشەیەکی رووت ڕاوبکەین؟! چەندە ئێمە بە پێداگرتن لەوە دەرباز ببین ئەوەی هەمیشە دەکرێتەوە و بەدەردەکەوێ، ئەوەی هیچ جارێک لەبەرچاو ئاوا نابن وەک شتێکی هەبووی لە ئارادابوودا بەسەرنجدان وێنا بکەین، ئەوەندە پێویستییەکی ناچارییە لەو بارەوە زانیاری هەبێت، ئەمە ئێستا خۆی چییە، کە وەک خەسڵەتی «هیچ جارێک ئاوا نابێت» دادەنرێت.

زانین خواستن شایستەی ستایش کردنە تەنیا ئەوکاتە نەبێ کە پەلە و خێرایی بکات، بگرە لەوەش بە سڵ و پارێزتر و ئاڵۆز و بە ئەرکتر نییە لەوە کە هەمیشە پابەندی وشەکانی دەستەواژەکە ببین، بەڵام ئایا ئێمە بەو جۆرە ماوینەوە؟ یان شێوە گۆڕینێکی وشەکان کە بەدەگمەن نەبێ هەستی پێ نەکراوە بۆتە مایەی ئەوەی پەلە و دەست و بردێ بکەین و دەرفەتی ئاگاداربوونمان لە گرنگەکەی لە دەست داوین؟! شتەکە وایە. ئێمە جێگای وشەکانی «تۆمی دینۆن بۆتی»مان بەشێوەی «تۆمی بۆتی دینۆن» گۆڕی و «می بۆتی»مان بە ڕاستی وەرگێڕدرا بە

(هیچ جــــارێک) هەروەها «تۆ دینۆن» و بە ڕاســـــتی وەرگــێــڕدراوە بە ئاوابوو. ئێــمــە نە بیــرمــان لە (می) کــردۆتەوە کــە لە بارەی خــۆیەوە شــتی دەربڕیوە و نە لە دینۆن کە لە دواییدا دانراوە. بۆیە ئێمە ناتوانین ئاگاداری ئەو ئامـاژەیە بین کـە ناکـردن (می) و ئاوەڵکار (پۆتی) داویانە و دەکرا ئێـمـە بۆ پتـر لێکدانەوەی لەسـەرخـۆ و وریایانەی (دینۆن) هان بدات.

می پیـتی ناکـردنە، وەک ئۆک واتای «نەء» دەگـەیەنێ بە تەواوەتی بە جـۆرێکی تر. (ئۆک) ئەوەی ناکـردنە کـە دەیگێڕێتەوە، شتێکی لێ بێ بەش دەکات و دایدەبڕێ، بەڵام (می) بە پێــــچــــەوانەوە، ئەوەی لە کــــایەی ناکردنەکەیدا پێیدەگات شتێکی پێدەبەخشێ: قەدەغە کردنێک، بە دوور گرتنێک، پاراستنێک.

فی.. پۆتی دەبێـــژێ: ئەو نەء... هەر کــاتێک... کەوابوو چی؟ ئایا بوونەکە بە جۆرێکی تر نابی لەوەی کە چۆن هەیە.

لە دەستەواژەکەی هیراکلیتسدا (می- نەء) و (پۆتی- هەرگیز) هەردووکیـان (دینۆن- لێرە نەبوو) دەگرنە خۆ. وشەکە لە ڕوانگەی ڕێزمانەوە پارتیتسیپە. تا ئێستا وا وەرمــان گــێــڕاوە کــە لە واتای ناوەوە نزیک بێت و لە هەمـان کـاتدا بەو جـۆرە سنووردارمـان کـردووە کـە لەو بۆچوونە نزیک بێ کە هیراکلیتس قسەی لەوە کردووە، ئەوەی هەرگیز ناکرێ ئاوابێ، بەڵام «می.. پۆتی» ناکار پێوەندی بەم شێـوەیە، یان بە جـۆرێکی تر بە بەردەوام و جــەوهەرەوە هەیە. ناکــردنەکــە بە کــرداری واتایی پارتیـتـسـیپ (دینۆن)ەوە بەندە. هەمـان شت (می) لە ئیئۆن)ی پارمەنیدس دەگرێتەوە.

پێکهاتەکانی وشە (تۆ می دینۆن پۆتی) دەڵێ:

ئەوەی ناکرێ هەرگیز ئاوا بێ.

ئەگەر بوێرین و جارێک چاوترووکانێک پێکهاتەکانی وشەکە بە ئاکردن بگۆڕین، ئەوە دەردەکەوێ: هیراکلیتس لە ئاواڵە بوون و کرانەوەی هەمیشـە و بەردەوام نەک لە شتێک کە کرانەوە وەک خەسڵەتێک پێی ببڕێ، هەروەها نەک ئەو هەمــــووەی پێـــوەندی بە کـــرانەوەوە هەیە، بیــردەکـاتەوە. هیــراکلیــتس پتــر بیــر لە کـرانەوەیی و دەرکـەوتن دەکـاتەوە و تـەنیـا هەر لەوە. ئەو بەدەرکـەوتنە هەرە کـۆنە و هەتا هەتاییە لە گوترانی هزریدا بە وشـەی فیـزس ناوبراوە. پێویست بوو ئێمە بە شێـوازێکی ناباو

بەڵام گونجاو بەهۆی «بەدەرکەوتنەوە» بە پێی وشەی باوی «پەیدابوون» وەری بگێڕین.

هیراکلیتس بیردەکاتەوە کە هیچ جارێک(٩) ئاوابوون نابێ. بەپێی هزری یۆنانی ئەمە هیچ جارێک ناچێتە نێو داپۆشینەوە. کەوابوو لە چ کایە و دەڤەرێکدا بەپێی ئەمە گـوتەی دەسـتـەواژەکـە دەبزوێ؟! ئەو بەپێی واتاکـەی شـاردرانەوە ناودێنێ، بە تایبـەتی ئەوەی هیچ جـارێک ناچێـتـە ناو ئەوەوە. دەسـتـەواژەکـە لە هەمـان کـاتدا و ڕاستەوخۆ بە دەرکەوتنی هەمیشەیی دەگەیەنێ کە هەر لە کــــۆنەوە و هەتـا هەتایە بەردەوام بە دەردەکـــــەوێ. پێکهـاتەکـانی وشـەکـە «تۆ می دینۆن پۆتی» کـە هەرگـیز ئاوا نابێ ئەم دووانە دەگـەیەنێ: بەدەرکەوتن و داپۆشران، نەک وەک دوو شـتی لە یەکـتـری جـیـاواز، تەنیـا چەند ڕووداوێکی بە یەکـەوە بەندبن، بەڵکو وەک یەکـێـک و هەر خۆی. ئەگەر لەوە ئاگادار بین ئەوە بەربەست دەکرێین لە جـێگـای «تۆمی دینۆن پۆتی» بێ بیـرکـردنەوە «تین فیـزین» دابنێین، یان ئەمە هەر لە کردن دێت ئەگەر ئەمە بەناچاریی نەکـرێ مـرۆڤ دەسـتـبـەرداری بـبـێت؟! لە گریمانەی دواییەکەدا ناتوانین «فیزوس» هیچی تر وەک بەدەرکـەوتن بیـری لێـبکەینەوە. ئەو بە ڕاسـتی هیچ جارێک ئەمە نییـە، هیـراکلیـتس بە ڕوونی و نهێنیـاوی لەمە کەمتری نەگوتووە. برگەی ١٢٣ دەبێژێ:

فیـزس کریپستتای فیلای: جەوهەری شتەکە حەزی لە خۆشاردنەوەیە. ئایا ئەو وەرگێڕانە تەنیا بە دووری دەڤەر و کایەی هزری هیـراکلیتس نیشـان دەدات، بە تەواوەتی لێـرەدا ڕوون ناکـرێـتـەوە. دوور نییــە بۆمـان نەبێ ئەو جێگایە باوە بە هیراکلیتس بدەین، بەبێ گوێدان بەمە کە «جـەوهەرێکی شـتـەکـان» یەکـەم جـار لە سـەردەمی ئەفـلاتوونەوە بە بیـرداهاتووە. دەبێ ئێـمـە ئاگـاداری شـتـێکی دیکە بین: «فــیـزیس» و «کـریپـتـسـتـای»: بەدەرکــەوتن «خـۆ بەدەرخـستن» و خـۆشـاردنەوە، هەردووکـیـان لەوپەڕی لە یەکـتـری نزیک و دراوسـێـیدا ناویان هێنراوە. دەکرێ ئەمە لە یەکەم سەرنجداندا بیانی بێـتـە بەرچاو. ئەگـەر فـیـزیس وەک خۆ بەدەرخستن لە شتێکەوە خۆی بەدووربخـات، یان تەنیا دژی شـتـێک بگەڕێتەوە، ئەوە ئەو (کریستای)ی، خۆی دەشارێتەوە. بگرە هیـراکلیـتس لە هەردووکـیـاندا، کـە ئەوپەڕی بە تەنیشت یەکەوەن، بیر دەکاتەوە. ئەو نزیکیـانەیان بگرە

بە تایبەتی ناوبراوە بەوەی بەهۆی فیزیس دەستنیشان کراوە. خۆ بەدەرخستن حەز لە خۆ شاردنەوە دەکات(١٠). دەبێ ئەمە چ واتایەک بگەیەنێ؟! ئایا کرانەوە بەدوای شاردراوەییدا دەگەڕێ و سۆراغی دەکات؟! لەکوێ دەبێ ئەمە هەبێ و چۆن، بە چ واتایەکی «بوون»؟! یان ئایا فیزیس هەندێ جار تەنیا جۆرە حەز و ئارەزوویيەکی بۆ ئەوە هەیە لە جیاتی بەدەرکەوتن بۆ گۆڕان ببێ بە خۆشاردنەوە؟! ئایا دەستەواژەکە دەبێژێ کە بەدەرکەوتنەکە خۆ بە خۆشاردنەوە دەگۆڕێ، بە جۆرێک جارێک یەکێکیان و جارێکی تر ئەوی تریان دەستڕۆیشتوو دەبێ؟ بە هیچ جۆرێک وانییە. ئەم ڕوونکردنەوەیە واتای فیلای (خۆشەویستی) کە بە هۆیەوە پێوەندی نێوان فیزیس و کریتستای دەردەبڕدرێ، هەڵە دەکات. ئەم ڕوونکردنەوەیە پێش هەموو شتێک بەلایەکداخەرە گرنگەکە، ئەوەی دەستەواژەکە دەبێتە مایەی بیر لێکردنەوە، لەبیر دەکات: ئەو شێوازە، چۆن بەدەرکەوتن وەک خۆشاردنەوە دەبێت ئەگەر لێرەدا سەبارەت بە فیزیس دەکرێ قسە لە «جەوهەر» بکرێت، ئەوە فیزیس واتای جەوهەر «ئۆتی» چییەتی شتەکان، نادات. هیراکلیتس نە لێرە و نە لە دەستەواژەی ١ و ١١٢دا کە گۆڕانی «کاتا فیزین»ی بەکاربردووە، قسەی لەمە نەکردووە. نەک فیزیس وەک جەوهەری شتەکان بەڵکو جەوهەری (کردار)ی فیزیس ئەوەیە دەستەواژەکە بیری لێدەکاتەوە. بەدەرکەوتن وەک خۆی هەمیشە مەیلی خۆ شاردنەوەی هەیە. لەمەدا ئەو بەشاردراوەیی دەمێنێتەوە. کریتستای وەک خۆ شاردنەوە تەنیا هەر خۆ گۆشەگیر کردن نییە، بەڵکو شاردنەوەیەکە تێیدا شیاوەکی جەوهەری بەدەرکەوتن بە پارێزراوی دەمێنێتەوە، کە بەدەرکەوتن وەک خۆی سەر بە ئەوە و پێوەندی پێوەیەتی، خۆ شاردنەوە دەستەبەری جەوهەری خۆ دەرخستن دەبێ. لە خۆشاردنەوەدا بە پێچەوانەوە ڕەوتی مەیلی خۆ بەدەرخستن زاڵە. دەبێ خۆ حەشاردانێک چێ بێت ئەگەر لە ئاراستەیەکەیدا بەرەو بە دەرکەوتن سوور نەبێت؟!

ئیتر فیزیس و ڕیتستای لە یەکتری دانابڕێن و جیانابنەوە، بەڵکو مەیل و ئارەزوویان بۆ یەکتری هەیە. ئەوان یەک شتن. لەو مەیل و ئارەزووبوونەدا یەکێکیان جەوهەری تایبەتی خۆی بەوی تر دەبەخشێ. ئەم بەخشینە دەستیاوییە جەوهەری فیلاین و فیلیایە (خۆشەویستی و خۆشویستن)»ە. لە ئەو مەیلە بەرانبەر بە یەکترییەی خۆ بە دەرخستن و خۆشاردنەوەدا جەوهەری تێروپڕی فیزیس پێکدێت.

وەرگێڕانی دەستەواژەی ١٢٣ کە دەڵێ: فیزیس حەزی لە خۆشاردنەوەیە بەم جۆرە وەربگێڕدرێ: بەدەرکەوتن (لە خۆشاردنەوەوە) بەهرە بە خۆشاردنەوە دەبەخشێ.

ئێمە سەرپێییانە بیر لە فیزیس دەکەینەوە کاتێک ئێمە ئەو تەنیا هەروەک بەدەرکەوتن و ڕێگادانی بەدەرکەوتنی بەبیرماندا دەهێنین و جۆرە خەسڵەتێکی پێدەبەخشین، لێرەدا و بەمە ئەوی گرنگ و بەلایەکداخەرە پشتگوێ خراوە، کە بریتییە لەوەی خۆ بەدەرخستن هیچ کات و جارێک شاردنەوە بەدوور ناگرێ، بگرە پێویستی پێیەتی بۆ ئەوەی وای لێ بێت خۆی چۆن دەبێ، وەک پەردە لەسەر لابران بێت. ئەگەر لە پێشدا ئێمە بە واتایەک بیر لە فیزیس بکەینەوە، ئەوە ڕێگامان دەدرێت لە جیاتی «تۆی می دینۆن پۆتی» (کە هەرگیز ئاوا نابێ) بڵێین تین فیزین.

ئەو دوو ناوە ئەو دەڤەر و ناوچەیەی پێوەندی ناوەکی تەمومژاوی بەدەرکەوتن و شاردنەوەی تێدا زاڵ و دەست بەکارە باس دەکات. لەو پێوەندییە ناوەکییەدا یەک ڕەنگی و یەکەیی «هین» بە شاردراوەیی هەیە، کوا پێدەچێ بیرمەندانی پێشوو لە بەپێزیی و بە بڕشتییەکەیدا سەرنجیان داوە و بۆ ئەوانەی دواتر هاتوون بە داخراوی مابێتەوە.

«تۆمی دینۆس پۆتی» کە هیچ جارێک ناچێتە نێو شاردراوەییەوە و بە شاردراوەیی نابڕێت و نایکەوێ تاوەکو لەودا لەناو بچن و کاڵ ببنەوە، بەڵام هەر مەیلی بەرەو خۆ شاردنەوەکەی دەبێ، چونکە ئەو خۆی هیچ جارێک ناچێتە نێو... بەردەوام بەدەرکەوتنێکە لەشاردنەوەوە. هزری یۆنانی کاتێک (تۆمی دینۆن) «ئەوەی هەرگیز ئاوا بوونی نابێت» دەڵێ بەشێوەیەکی نەدرکاو کریتستای (شاردرانەوە) دەردەبڕێ و بگرە جەوهەری فیزیس بەوپەڕی تێروتەسەلییەکەی کە فیلیا (خۆشەویستی) لەنێوان خۆ بەدەرخستن و شاردنەوەیدا دەست بەکاردەبێ، ناودەبرێت.

دوور نییە هەردوو وشەی (خۆشەویستی) فیلیا لە دەستەواژەی ١٢٣ و هارمۆنیا ئەڤانیس (هارمۆنی

نەدیتراو لە دەستەواژەی ٥٤دا هەمان شت دەردەبڕن، بەو پێیەی پێکهاتەکانی Fuge بە سایەی خۆبەدەرخستن و شاردنەوەی دەستیاوی چوونە ناویەکەوە دەبێ هەموو دیار نەبووەکان بەدیار نەبوویی بمێننەوە، چونکە ئەو بە هەموو دەرکەوتوویەک بەدەرکەوتن دەبەخشێ.

ئاماژەدان بە فیزیس، فیلیا، هارمۆنیا لە ناو دەستنیشان کراوەکەی کەم کردەوە کە بوو بە مایەی ئەوەی ئێمە لەسەرەتاوە «تۆی می دینۆن پۆتی» (کە هەرگیز ئاوابوونی بۆ نییە» پەی پێ بەرین. ئینجا لە دوای ئەمە حەز و ئارەزوومان هەیە کە ناکرێ بیشارینەوە، لە جێگای ڕوونکردنەوەیەکی بێ وێنە و جێگادا دەربارەی بەدەرکەوتن و شاردنەوە زانیارییەکی سەرنجدانی بەرهەستیانە لەو بارەیەوە بەدەرکەوێ، ئەوی ناوبرا بە تایبەتی سەر بە کوێیە و پێوەندی بە کوێوە هەیە؟ ئێمە ئەوپەڕی درەنگ ئەو پرسیارەمان کردووە، بۆچی؟! چونکە «ئەوی هەرگیز لە ئاوابوو نایەت» لە هزری کۆندا ئەو دەڤەری هی هەموو دەڤەرەکانەی ناو ناوە. ئەو لێرەدا ئەو ڕەگەزەی هەرە سەروو نییە کە لە ژێریدا هەموو جۆرە جیاوازەکان مەڵۆ و کۆبکرێنەوە. ئەو ئەوەیە کە بە واتای جێگا و شوێن هەموو بەرەو کوێیەکی شیاوەکی پێوەندی پێوەبووی تێدایە و لێوەی پێکدێت. بەم پێیە دەڤەرەکە بەواتای ئاوابوونی بۆ نییە بەهۆی برکردنە گردبووەوەکەیەوە تاک و تاقانەیە. لەودا هەموو شتێک پێکەوە بە کۆ (Concrescit) ئەوەی پێوەندی بە ڕووداوی بەدەرکەوتنی ڕاستەقینەی بە ئەزموون تاقیکراوەوە هەیە، گەشە دەکات و پەرە دەستێنێ. ئەو بە سادەیی و ساکاری شتێکی کۆنکرێتییە. چۆن پێویستە ئەو دەڤەرە کە بە هۆی شرۆڤەکردنی ئەبستراکتی پێشووەوە بە کۆنکرێتی وێنا بکرێت؟ وا پێدەچێ ئەم پرسیارە ڕەوابێ ئەگەر، بە تایبەتی ئێمە ئەوە پشت گوێ بخەین کە بیرکیردنەوەکەی هیراکلیتس بە خێرایی و دەستوبرد بە چەند جیاوازی کردنێکی وەک «کۆنکرێت» و «ئەبستراکت» و «بەرهەستەکی» و «نا بەرهەستەکی» و «سەرنجدان» و «سەرنج نەدان» ڕێگامان نەدرێ دەستدرێژی بکەینە سەر. ئەوان ماوەیەکی دوور و درێژە لەگەڵیاندا ڕاهاتوون دەستەبەری ئەو برکردنە بێ سنوورییەی نابن. دوور نییە وا هاتبایە پێشەوە هیراکلیتس وشەیەکی گوتبێ قسەی لە کۆنکرێتی بەرچاو کردبێ و خۆیشی بیری لە شتێک کردبێتەوە کە بەرچاو نەبێ. بەهۆی ئەمەوە ڕوون دەبێتەوە ئێمە بەو جیاوازیکردنانە چەند بەکەمی سەر دەردەکەین.

دوای ئەو ڕوونکردنەوەیە ئێمە دەتوانین بە دوو مەرج لەجیاتی ئەوەی «هەرگیز لەبەرچاو ئاوا نابێ» لە جێگای «گەشەکردنی هەمیشەیی» دابنێین. ئێمە پێویستە لە سۆنگەی خۆ شاردنەوەوە فیزیس و فیئۆن «گەشەکردن» وەک کردار بەبیردا بهێنین و بیریان لێبکەینەوە. بێ سوود ئێمە لەلای هیراکلیتس بەدوای وشەی «ئائی فیئۆن» «گەشەکردنی بەردەوام»دا دەگەڕێین، کەچی لە جیاتیان لە دەستەواژەی ٣٠دا وشەی (ئائی زوئۆن) «زیندووی هەمیشەیی و بەردەوام» دەدۆزینەوە. وشە کرداری «ژین» واتایەکی بەرفراوانی دوور بردی قووڵ دەردەبڕێ نیتشێ لەو ڕستەیەیدا کە ساڵی ١٨٨٥- ١٨٨٦ تۆماری کردووە بیری لێکردۆتەوە، کاتێک ئەو دەبێژێ:

«بوون- لەوە بەولاوە کە ژیانە بۆچوونێکی ترمان لە بارەیەوە نییە، چۆن مردوویەک دەتوانێ هەبووبێ؟ «خواستی هێز. ب ٥٨٢».

چۆن ئێمە پێویستە لە وشەکەمان «ژیان» بگەین کاتێک ئێمە بە وەرگێڕانێکی بروا پێ کراوی وشەی یۆنانی «زین»ی دابنێین؟! لە چاوگ و کردار ڕەگی «زا»یان تێدایە. هیچ جارێک ئێمە ناتوانین لەو دەنگە وشە ڕۆنراوانەوە بگەینە ئەوەی بزانین وشەی ژین بە واتای یۆنانی چ دەگەیەنێ، بگرە ئێمە سەرگەرمی ئەوە دەبین زمانی یۆنانی بە زمان و لە گوتەکانی هۆمیرۆس و پندارەوە وشەی وەک: (زا ئیئۆس) و (زامینیس) و (زاپیرۆس)ی بەکارهێناوە. زانستی زمان ڕوونی دەکاتەوە «زا» بەتین کردنێک دەگەیەنی: کەوابوو وشەکە «زائیئۆس» ئەوپەڕی خواوەندییانەیە، ئەوپەڕی پیرۆز، زامینیس ئەوپەڕی بەهێز و توند، زاپیرۆس ئەوپەڕی ئاگرین دەگەیەنێ، بەڵام ئەو توندکردنە نە پتر کردنی میکانیکی و نە دینامیکییەک دەگەیەنێ. پندار جێگا و چیاکانن، مێرگ و Auen قەراغی ڕووبارێک بە زاتیئۆس (ئەوپەڕی خواوەندییانە) ناو بردووە، بگرە کاتێک ویستوویەتی بڵێ: خواوەندەکان کەوا دێتە بەرچاو بەسەرنجدانەوە ڕێگا بەخۆیان دەدەن لێرە و فرە جار و بە تایبەتی لەسەرەوە تەماشا بکەن چ لە دەرکەوتندا بە دەردەکەوێ. جێگاکان بە تایبەتی پیرۆزن،

چونکە بە بێ گــــەردی لە ڕێگادانی بەدەرکـــەوتنی دەرکـەوتووەکـاندا دەردەکـەون. بەم پێـیـە زامـینیس (ئەوپەڕی توند) ئەوە دەگەیەنێ کە بەدەرکەوتن و هاتنی باهۆز (باوباران) لەوپەڕی هەبوون و بەتینییـەکـەیدا، ڕێگای بەدەرکەوتنی دەدات.

(زا) واتای ڕێگادانی بەدەرکەوتنی بێ گەرد دەدات لە چوارچێوەی جۆر و شێوازە جیاوازەکانی بەدەرکەوتن و سەرنجدانی ناوەکی و چوونە ناوەوە و هاتن و لەپێناویدا. کرداری (زین)- ژیان- واتای بەدەرکەوتن لەنێو تیشکدا دەدات. هۆمیرۆس دەبێژێ:

ژین ئەمەش دەڵێ: سەرنجدانی تیشکی ڕۆژ. وشە یۆنانییەکان کە واتای «ژیان و تەمەن و بوونەوەری زیندوو» دەگەیەنن ناکرێ لە سۆنگەی زیندەوەری باخچەی زیندەوەران و بایۆلۆژییەوە بە واتایەکی فراوان سەرنجیان بدەین. ئەوەی وشەی یۆنانی (بوونەوەری زیندوو) دەری دەبڕێت ئەوپەڕی لە جەوهەری وێناکراوی زیندەوەری بایۆلۆژییەوە دوورە، بگرە یۆنانییەکان توانیویانە خواوەندەکانیان بە بوونەوەری زیندوو ناوبێنین، ئەمە بۆچی؟! ئەوانەی لەسەرەوە بەرەو ژێر سەرنج دەدەن ئەوان بەرەو بەدەرکەوتن دەچن. خواوەندەکان وەک زیندەوەری بە ئەزموون سەرنج نادەن. جەوهەری زیندەوەر بەواتایەکی تایبەتی سەر بە زین (ژیانن). بەدەرکەوتنی زیندەوەر بەرەو ئازادی بەشێوازێکی نامۆ و ئاڵۆز بە لە خۆدا گۆشەگیر و داخراو و بەند بوو دەمێنێتەوە. خۆ دەرخستن و خۆشاردنەوە لە زیندەوەردا بە جۆرێک یەکن شرۆڤە مرۆڤەییەکەمان بە ئاستەنگ و چەند ڕێگایەک دەدۆزێتەوە ئەگەر شرۆڤەکردنی میکانیکییانەی زیندەوەر، ئەمەش شرۆڤەکردنێکە هەموو کاتێک جێبەجێ دەکرێت، ئەگەر بە پێداگرتنەوە هەموو جۆرە لێکدانەوەیەک کە لە مرۆڤ چوونی بگەیەنێ دەستبەردار بێت، چونکە زیندەوەر نائاخڤێ، هەردوو خۆ بەدەرخستن و خۆشاردنەوە بەهۆی یەکرەنگییەکەیانەوە لە زیندەوەراندا جەوهەرێکی ژیانی ئەوپەڕی تریان هەیە.

بگرە ئەوە زوئی (ژیان) و فیزیس هەمان شت دەڵێن: ئاتی زوئۆن (ئەوی ژیانی هەمیشەییە) واتای ئائی فینۆن دەگەیەنێ (ئەوی هەمیشە گەشە دەکات)، ئەمەش ئەو واتایە دەدات:

تۆمی دینۆن پۆتی «ئەوی هەرگیز لە چاو ئاوا نابێ».

وشەی: ئائی زئۆن: ئەوی ژیانی هەمیشەییە: لە بڕگەی ٣٠دا بەدوای «پیر» (ئاگر)دا دێت کەمتر لەوەی ئاوەڵناو بێت، بگرە پتر ناوێکە لە گوتندا بەدەرخراوە کە دەڵێ: چۆن ئاگر بە تایبەتی وەک بەدەرکەوتنێکی بەردەوام بیری لێ بکرێتەوە و تێی بگەیشترێ.

هیراکلیتس وشەی ئاگری بۆ دەربڕینی ئەوەی کە «نە خواوەندێک و نە مرۆڤ دایهێناوە» بەکارهێناوە، ئەوی پتر هەمیشە پێش خواوەند و مرۆڤ و بۆ خۆی وەک فیزیس لە خۆیدایە، لەخۆیدا دەمێنێتەوە و هەموو هاتنەکەی دەپارێزێ و دەستەبەر دەبێ. ئەمەش کۆزمۆسە، ئێمە دەڵێین جیهان و بە نادروستی بیری لێدەکەینەوە ئەوەندەی ئێمە ئەو تەنیا، یان هەر بە پلەی یەکەم کۆزمۆلۆژییانە، یان لە سۆنگەی فەلسەفەی سروشتییەوە وێنای دەکەین و بۆی دەچین.

بەپێی واتای تیۆرپری فیزیس جیهان ئاگرێکی هەمیشەییە، بەدەرکەوتنی بەردەوامە. ئەوەندەی مرۆڤ لێرەدا قسە لە سووتانێکی هەمیشەیی جیهان دەکات، ناکرێ مرۆڤ جیهانێک لەخۆیدا وێنا بکات و وای بۆ بچێ کە سەرەڕای ئەمە ئاگری تێبەر بووە و بەردەوام دەسووتێ و بە تەواوەتی لەناودەچێ. پتر بە جیهانی بوونی جیهان، ئاگر، ئەوی ژیانی هەمیشەییە، ئەوی هەرگیز لەبەرچاو ئاوا نابێ، هەموویان یەک شتن. بەم پێیە جەوهەری ئاگر کە هیراکلیتس بیری لێکردۆتەوە بەو جۆرە ڕاستەوخۆ ڕوون نییە کە دیتنی گڕی بەردەوام پێمان دەگەیەنێ. ئێمە ئەوەندەمان بەسە تەنیا لە بەکارهێنانی جۆراوجۆری وشەی (پیر- ئاگار) ئاگاداربین چۆن ئاماژە بە جەوهەری تیۆرپری ئەو دەکات کە لە زمانی بیرمەندی ئەوەی وشەکە دەبێژێ ڕوون دەبێتەوە.

پیر (ئاگر) بە ئاگری قوربانی، بە ئاگری ئاگردان و بە ئاگری پاسەوان دەگوترێ و هەروەها دەرکەوتنی مەشخەڵ، درەوشانەوەی ئەستێرەکان دەگەیەنێ. لە «ئاگر»دا ڕووناککردنەوە، گەشانەوە و پرشنگ پژان، تیشکی خەفە هەیە کە ڕووناکییەکەی بەسەر بەرینایییەکدا بڵاودەکاتەوە و پەخش دەکات. لە ئاگردا، هەروەها، کاول کردن، داگیرسان و پێچانەوە و پەرچیۆ لێدان و کوژاندنەوە هەیە. کاتێک هیراکلیتس باسی ئاگر دەکات ئەو بەشێوەیەکی تایبەتی لە تیشکی پەخش، لە ڕێنیشاندەر

که پێوەدانگ دەداتە دەست و دەیباتەوە، بیردەکاتەوە. کارڵ ڕاینهاردت لە گۆڤاری هیرمیس ب ٧٧ ساڵی ١٩٤٢ لاپەڕە-١ بە دواوە) لەلای هیپۆلیتۆس برگەیەکی دۆزیوەتەوە و بەدڵنیاییەوە ساغی کردۆتەوە کە هی هیراکلیتسە و ڕوونی کردۆتەوە ئاگر (تۆ پیر) لە هەمان کاتدا واتای تۆفرنیمۆن (ئەوی بیردەکاتەوە) دەبەخشێ.
لە هەمان کاتدا ئاراستەی ڕێگا نیشان دەدات و ئەوە دەخاتە بەردەم ئەو سەر بە چییە و پێوەندی بەکوێوە هەیە. ئەو ئاگرە لەبەردەمە بیرکەرەوە ڕێ نیشاندەرە هەموو شتێک کۆ دەکاتەوە و لەنێو جەوهەرەکەیدا دایدەنێ. ئاگری بیرکار بریتییە لەو گردبوونەوەیەی (لە ئارادابوونیدا) لەبەردەمە و ساغ دەبێتەوە. تۆ پیر بریتییە لە گردبوونەوە (لۆگۆس). بیرکردنەوە و هەستەکەی دڵە، واتە بەرینایی تیشک پژێنی جیهان. هیراکلیتس بیر لەناوی جۆراوجۆری جیاواز دەکاتەوە:

فیزیس، پیر (ئاگر)، لۆگۆس (گردبوونەوە) هارمۆنی، پۆلیمۆس (جەنگ)، ئیریس (ململانێ) فیلیا (خۆشەویستی)، هین (یەک)، جەوهەری تێروپڕی هەمان شت دەردەبڕن.

لێرەوە پێکهاتەی وشەکە کە برگەی ١٦ دەستی پێ کردووە دێت و بۆی دەگەڕێتەوە:

تۆمی دینۆن پۆتی: ئەوی هەرگیز لەبەرچاو ئاوا نابێ و ناکەوێ. ئەوەی لێرە ناودەبرێ و دەگوترێ، پێویستە ئێمە گوێ لەو وشە بنەڕەتییانەی هزری هیراکلیتس کە هێنرانەوە گوێ بگیرێ.

لەو کایەدا دەردەکەوێ: هیچ جارێک چوونە ناوەوەی خۆشاردنەوە ئەو بەدەرکەوتنە هەمیشەییە نییە کە لە خۆشاردنەوەوە کەوتۆتەوە. بەم ڕێگا و شێوازە ئاگری جیهان کڵپە دەستێنێ و دەردەکەوێ و بیردەکاتەوە. ئەگەر وەک تیشکی بێ گەرد بیری لێ بکەینەوە، ئەوە ڕووناکی تەنیا هەر ئەو ناهێنێ، بەڵکو لە هەمان کاتدا ئاگرەکە، کە تێیدا هەموو شتێک، بە تایبەتی دژەکانیشی بەدەردەکەوێ. بەم پێیە تیشک پژان لە تەنیا ڕووناک کردنەوەیەک پتر دەبێ، هەروەها پتر دابین کردنی ئازادی دەبێ. تیشک پژان ئەو بیرکەرەوەی گردکارە لە ئازادی دابین دەکات، دەستەبەری لە ئارادابوونی هەبوونە.

ڕووادانی تیشک پژان جیهانە، تیشک بژانی هزرمەندی گردکار کە دەرفەتی بەدەرکەوتن و کرانەوە دەدات بریتییە لە بەدەرخستن، هەروەها وەک خۆی سەر بە ئەوە کە لە بەدەرکەوتندا خۆی جەوهەری خۆی دەبینێتەوە، بۆیە هیچ جار و کاتێک چوونێکی ڕووت بۆ نێو خۆشاردنەوە نابێت و هیچ جار و کاتێک ناکرێ جۆرە بە ژێرەوە بوونێک بێت و لەناوبچێ.

«چۆن کەسێک دەتوانێ بە شاردراوەیی بمێنێتەوە» برگەکە سەبارەت بەوەی پێشتر گوترا: تۆمی دینۆن پۆتی «ئەوەی هەرگیز لەبەرچاو ئاوا نابێت» لە دەمی بەرکاردایە Akkusativus بە وەرگێڕانەوە ئێمە لە دەمی بەرکاری بە یاریدەدەر Dativus ناوی دێنین:

کەوابوو چۆن کەسێک توانیویەتی، بە تایبەتی دوور لە تیشک پژان بە شاردراوەیی بمێنێتەوە؟! شێوازی ئەو پرسیار کردنە ئەو جۆرە شیاوەکییە بەبێ پاساودان بەدوور دەگرێت. دەبوو، پێویست بووە ئەمە لە پرسیار لێکراوەکەدا هەبووبایە. ئێمە دەستوبرد خەریکین ئەمە بەدەست بهێنین، چونکە ئەمە هیچ جارێک لەبەرچاو ون نابێ، تیشک پژان، هەموو شتێک دەبینێ و هەست پێدەکات ناشتوانێ خۆی لەو بشارێتەوە. لە برگە دەستەواژەکەدا بە تەنیا هیچ قسەیەک لە دیتن و هەست پێ کردن نەکراوە. پێش هەموو شتێک ئەو نابێژێ چۆن بۆ شتێک دەلوێ، بەڵکو دەڵێ چۆن بۆ یەکێک دەلوێ؟!... تیشک پژان بەپێی دەستەواژەکە بەهیچ جۆرێک پێوەندی بە بوونەوەرێکی لە ئارادابوو نییە. مەبەست لە یەکێک (تیس) چ کەسە و کێیە؟! ئەوەی لە نزیکەوەیە ئەوەیە بیر لە مرۆڤ بکرێتەوە بە تایبەتی پرسیارەکە لە کەسێکەوە کە دەمرێ کراوە و ڕوو لە مرۆڤ دەکات، چونکە لێرەدا بیرمەندێک دەئاخڤێ، بگرە یەکێک کە لە نزیک ئەپۆلۆ و ئارتیمیس نیشتەجێیە، بۆیە دەکرێ پەند و قسەکانی وتوویژێک بێ لەگەڵ ئەوانەی لەسەرەوە بەرەو ژێر سەرنج دەدەن و لە تیزدا، یەکێک کە مەبەست لە خواوەندەکانە. لەو مەزندەیەماندا بە برگەی ٣٠ پتر پشت ئەستوور دەبین کە دەبێژێ:

«هیچ یەکێک لە خواوەندەکان و لە مرۆڤ نەبوون». لە هەمان کاتدا برگەی ٣٥ کە فرە جار و بەگشتی بە تەواوەتی نەخراوەتە بەرچاو نەمر و مردووەکان بەیەکەوە ناودەبات کە دەڵێ: پۆلیمۆس، لە یەکتری هەڵاواردن، (تیشک پژان)، هەندێک لە وانەی لە ئارادابوون وەک

خواوەندەکان و ئەوانی تر وەک مرۆڤ نیشان دەدات، هەندێکیان وەک بە بەندە و کۆیلە و هەندێکی تر بە ئازاد دەکات. ئەمە دەڵێ: تیشک پژانی بەردەوام ڕێگا دەدات خواوەندەکان و مرۆڤ لە نەشاردراوەییدا لەئارادابن، ئیتر هیچ کەسێک لەوان نەتوانێ بە شاردراوەیی بمێنێتەوە، نەک لەبەر ئەوەی چونکە لە پێشەوە ئەو لەلایەن کەسێکەوە هەستی پێ دەکرێت، بەڵکو هەر لەبەر ئەوەی وەک یەکێک لە ئارادایە. لەگەڵ ئەوەشدا لە ئارادابوونی خواوەندەکان شتێکی تر جیا لەوەی مرۆڤ. ئەوان بەوەی کە چەند خاوەندێکی تەماشاکارن لەسەرەوە سەرنج دەدەن، سەرنج لە تیشک پژانی لە ئارادابووان دەدەن، کە لەناوچووەکان بە ڕێگاو شێوازی خۆیان بەرەو پیری دەچن لەوەدا کە ئەوان لە ئاردابوونەکەیدا ڕێگای لەبەرچاوبوونی دەدەن و هۆشیان لێی دەبێ.

بەم پێیە تیشک پژان ڕووناککردنەوەیەک و ڕۆشنکردنەوەیەکی ڕووت نییە، چونکە لە ئارادابوون ئەوە دەگەیەنێ: لە شاردرانەوەوە بۆ بەدەرکەوتن بچێ، هەر بۆیە تیشکی بەدەرکەوتن- شاردرانەوە پێوەندی بە لە ئارادابوونی لەئارادابووەکەوە هەیە، بەڵام برگە ١٦ قسە لە هەموو شتێک لە شتێک ناکات، یەکێک (تی) کە دەکرێ لە ئارادابێ، بەڵکو بە ئاشکرا تەنیا لە (تیز) لە یەکێک لەوانەی دەمرن و لە خواوەندەکان قسە دەکات. بۆیە ئیتر وا دەردەکەوێ دەستەواژەکە تەنیا هەر دەڤەرێکی سنووردار کراوی لە ئارادابووەکان ناو بەرێت، یان دەستەواژەکە لەجیاتی دەستنیشانکردنێک لەچوارچێوەی دەڤەرێکی تایبەتی لە ئارادابووەکان، جیاکردنەوە و سنووردارکردنێکی تێدایە، کە دەڤەری هەموو دەڤەرەکان دەگرێتەوە و پێوەندی پێوەی هەیە؟! ئایا ئەو جیاکردنەوەیە تەنیا هەر لەو جۆرەیە دەبێتە مایەی ئەوەی دەستەواژەکە بپرسێ لەوەی بەبێ دەنگ و ناوهێنان ئەو بوونەوەرە بهێنێتەوە و لەنێو خۆیدا بیهێڵێتەوە و بیپارێزێ، تەنانەت ئەگەر هەرێمییانەش هیچی تر بەوە نەژمێردرێ کە لەنێو مرۆڤ و خواوەندەکاندا بێت، بەڵام لە هەمان کاتدا بەواتایەکی تر خواوەندەیی و مرۆڤییانە، ڕووەک و زیندەوەر و چیا و دەریا و ئەستێرە بێت؟!

دەبێ جیاکردنەوەی خواوەند و مرۆڤ پشت بە چ شتێکی تر ببەستێ ئەگەر ئەوە نەبێ کە ئەوان هیچ جارێک ناتوانن لە پێوەندییاندا بە تیشک پژانەوە بە شاردراوەیی بمێننەوە؟! بۆچی ئەوان ناتوانن ئەمە بکەن؟! چونکە پێوەندییەکەیان بە تیشک پژانەوە لەوە بەولاوە نییە تیشک پژان و ڕووناککردنەوەکە خۆی بێت، ئەوەندەی ئەمە خواوەند و مرۆڤ لە تیشک پژاندا کۆدەکاتەوە و لەوێدا ڕاگیریان دەکات.

تیشک پژان و ڕووناککردنەوە تەنیا هەر بوونەوەر ڕۆشن ناکاتەوە، بەڵکو بە تایبەتی کۆی دەکاتەوە و پێشتر دەستەبەری چوونە نێو بوونی دەکات، بەڵام بوونی خواوەندەکان و مرۆڤ لە چ جۆرێکە؟! ئەوان نەک هەر تەنیا لە تیشک و پژان و ڕووناککردنەوەدا ڕۆشن کراونەتەوە، بەڵکو لەوەوە و بۆ ئەو ڕۆشن کراون. ئیتر ئەوان دەتوانن بە شێوازی خۆیان پرشنگ پژانەکە و ڕووناککردنەوەکە بە تەواوەتی بەدی بهێنن (لە جەوهەرەکەیدا تێروپڕ تەواوی بکەن) و بەمەش تیشک پژانەکە چاودێری بکەن و بیپارێزن. خواوەندەکان و مرۆڤ نەک تەنیا هەر بەهۆی تیشکەوە، جا ئیتر ئەمە بابەتێکی سەروو هەستەکیش بێت، ڕۆشن کراونەتەوە، چونکە ئەوان پێشتر نەیانتوانیوە لە تاریکی و ڕۆژگیراندا خۆیان بشارنەوە. ئەوان لە جەوهەرەکەیاندا تیشکیان بەرکەوتووە. ئەوان ڕۆشن کراونەتەوە: لە ڕووداوی تیشک پژاندا بوون بەیەک، هەربۆیە هیچ جارێک نەشاردراونەتەوە، بەڵکو بەدەردەکەون، ئەمە بەواتایەکی تر بەبیرداهاتووە. چۆن ئەوانەی دوورخراونەتەوە سەر بە دوورین، ئاوەها بەو واتایەی بەبیرداهات بەدەرکەوتووییەکانی بەدەرکەوتووان بە تیشک پژان و ڕووناککردنەوە کە ڕاگیریان دەکات و دەیانپارێزێ دەسپێردرێن. ئەوان بەپێی جەوهەرەکەیان خراونەتە نێو شاردراوەیی نهێنییەکان، کۆکراونەتەوە بۆ ئەوەی لە لۆگۆسدا لەنێو هۆمۆلۆگیندا بگونجێنێ (برگە ٥٠).

ئایا مەبەستی هیراکلیتس لە پرسیارەکەی ئەوە بووە کە ئێمە ئێستا ڕوونمان کردەوە؟! ئایا ئەوەی لەو شرۆڤەکردنەدا گوتمان دەچێتە خانەی وێناکردن و بۆچوونەکەی؟! کێ ویستوویەتی ئەمە بزانێ و دووپاتی بکاتەوە؟! دوور نییە دەستەواژەکە، بەبێ گوێدانە دەڤەری بۆچوونی جارانی هیراکلیتس، ئەوە بڵێ کە پێشتر هەوڵە ڕوونکردنەوەییەکە هێنایەکایەوە. برگەکە ئەوە دەڵێ، بەو مەرجە و گریمانەیەی وتووێژێکی

هزرمەندییانە بتوانێ بیهێنێتە سەر خوانی قسە لێکردن. ئەو ئەمە دەڵێ و لەوەدا قسەی لێ نەکراوە بەجێی دەهێڵێ. ڕێگاکان کە بەنێو ناوچەی قسە لێنەکراوەکاندا دەڕۆن وەک چەند پرسیارێک دەمێننەوە، بەردەوام ئەو بابەتە دەورووژێنن کە لە کۆنەوە بە ڕوخسار و شێوەی جیاواز و فرە ڕەنگی شاردراوەیی نیشانی دراون.

ئەگەر هیراکلیتس لە تیشک پژانی بەدەرخستنی و شاردنەوە، لە جەوهەرەکەیان ڕووناک کراونەتەوە و ئیتر بە واتایەکی جیاواز سەر بە تیشک پژانن و گوێ بیستین، وردبیێتەوە و بیری لێبکاتەوە، ئەوەیە بنەمای بنەڕەتی پرسیاری سەرەکی دەستەواژەکە ئاماژەی پێدەدات.

یان دەستەواژەکە پشت ئەستوور بە ئەزموونێکی هزرییەوە دەدوێ کە هەریەکە هەنگاوێکی خۆی هەڵگرتووە؟! ئایا پرسیارەکەی هیراکلیتس دەیەوێ تەنیا بڵێ: هیچ شیاوەکییەک لە توانایدا نییە پێشبینی بکات کە پێوەندی ئاگری جیهان بە خواوەند و مرۆڤەوە دەکرا لەوە جیاواز بێ کە هەیە و ئەوەش نەک هەر تەنیا وەک ڕۆشن کراوە و سەرنجدراو سەر بە تیشک پژان و ڕووناک کردنەوەن، بەڵکو نادیارە بەدیار نەکەوتووەکان بە شێواز و ڕێگای خۆیان تیشکەکە دەهێنن و لە بەردەوامییەکەیدا دەیپارێزن و بە میرات دەیگوازنەوە.

لەم ڕەوشەدا دەستەواژە پرسیار کەرەکە سەرسوڕمانە بیرکەرەوەکە بە قسە دەهێنێ، لەو پێوەندییە کە تێیدا تیشکەکە جەوهەری خواوەندەکان و مرۆڤ بەدەست دەهێنێ و لەخۆیدا ڕاگیری دەکات، هیوا خواز دەبێ.

گوتەبێژە پرسیار کارەکە هەر لە کۆنەوە لەگەڵ ئەوەی شایستەی سەرسوڕمانی هزری بووە تەبا و گونجاو بوون و بەهۆیەوە و بە سایەوە لە شایستەییەکەیدا بە پارێزراوی دەمێنێتەوە.

تا چ ڕادەیەک و چەندە ڕوون و ئاشکرا هزری هیراکلیتس پەی بە دەڤەری هەموو دەڤەرەکان بردووە ناکرێ بە ئاسانی بخەملێنرێ. لەگەڵ ئەوەشدا کە دەستەواژە پەندەکە لە دەڤەری تیشک پژێندا دەبزوێ، هیچ جۆرە گومانێک هەڵناگرێت، ئەگەر ئێمە بەرەو پێش هەمیشە بە ئاشکرا ئەمە بە بیرماندا بهێنین: دەستپێک و کۆتایی پرسیارەکە بەدەرخستن و شاردنەوە و لە سۆنگەی پێوەندییەکانیانەوە ناودەبەن. پێویست بەوە ناکات جارێکی تر ئاماژە بە برگەی ٥٠ بدرێت کە تێیدا گردکۆی بەدەرخستن- داپۆشین ناوبراو کە ڕووی گوفتار بە شێوازێک لەناوچووەکان دەکات کە جەوهەرەکەیان لەوەدا دەکرێتەوە و ساغ دەبێتەوە چەندە لەگەڵ لۆگۆسدا گونجاو و تەبایە، یان نا.

بە ئاسانی وای دادەنێین کە نهێنی ئەوەی دەبێ بیری لێبکرێتەوە هەموو جارێک لەنێو توێژەکانی شاردراوەیەکدا کە ئەوپەڕی سەختە پەل بهاوێژرێتە ناویەوە، داپۆشراوە. ئەوی ڕاست بێت جێگای جەوهەرەکەی لەو نزیکەیە کە هەموو بوونەوەرە هاتووەکان نزیک دەخاتەوە و نزیکەکان دەپارێزێ. جەوهەری نزیکی کە لە بۆچوونی باو و ئاساییمانەوە نزیکە و ڕووداکاتە بوونەوەر و خەریکی ڕەوشەکەی دەبێت تا ئەو ڕادەیەی ڕێگا نادرێ بەبێ خۆ ئامادەکردنێکی پێشییانە دەست ڕۆیشتووی و زاڵییەکەی نزیک بە تەواوەتی بە هزر و بیرکردنەوەوە بە ئەزموون تاقی بکەینەوە. وا ڕێی تێدەچێ ئەو نهێنییەی کە لەوەدا دەبێ بیری لێبکرێتەوە بانگ دەکات لەو جەوهەرە بەو لاوە شتێکی تر نییە، کە ئێمە هەوڵمان دا بەناوی «تیشک پژان و ڕووناککردنەوە»وە ڕوونی بکەینەوە. هەر بۆیە بۆچوونی ساکاری ڕۆژانە بەدڵنیاییەوە و بە کەللە ڕەقانە سەرچیخانە بەلای نهێنییەکەدا تێدەپەڕێ. هیراکلیتس ئاگای لە ئەمە بووە. برگەی ٧٢ دەبێژێ:

«ئەوان پتر لە هی تر لە بارەی لۆگۆسەوە کە ڕووی تێدەکەن لە یەکتری جیا دەبنەوە، بەم پێیە بەدەردەکەوێ کە ئەوەی هەموو ڕۆژێ تووشی دەبن لەلایەن (لەئارادبوونەکەیدا) بە شتێکی نامۆ دەمێنێتەوە.»

ئەوانە نامێنن و لەناودەچن بەردەوام ڕوو لە گردبوونەوەی بەدەرکەوتن- شاردنەوە دەکەن کە هەموو بوونەوەرە لە ئارادابووەکان ڕۆشن دەکاتەوە. بگرە، بەڵام ئەوان پشت لە تیشک پژان و ڕوناککردنەوە دەکەن و ڕوودەکەنە ئەو بوونەوەرەی کە لە کاروباری ڕۆژانەیاندا لەگەڵ هەموو شتێکدا ڕاستەوخۆ تووشی دەبن. ئەوان مەبەستیان ئەوەیە، ئەم پێوەندی و هەڵسوکەوتە لەگەڵ بوونەوەرە لە ئارادابووەکەدا لەخۆیەوە دۆستایەتییەکی ژیر و میانڕەویان بۆ دەستەبەر دەبێ. لەگەڵ ئەوەشدا ئەوە بەلایانەوە بە بیانی دەمێنێتەوە. ئەوان هیچ لەوە نازانن کە پێیان سپێردراوە: لە بارەی لە ئارادابووەوە کە بە

سایەی تیشک پڕانەوە هەموو جارێک لە پێشەوە ڕێگای بەدەرکەوتنی لە ئارادا بووە کە خۆش دەکات. لۆگۆس کە ئەوان لەبەر تیشکی ڕووناکییەکەیدا دەڕۆن و ڕادەوەستن لەلایان بەشاردراوەیی دەمێنێتەوە و بۆ ئەوان لەبیرچۆتەوە.

ئەوەندەی ئەوەی دەکرێ بزانرێ لەلایان زانراو بێت، هێندە لەبەرچاویان بیانی دەبێ بەبێ ئەوەی بتوانن ئەمە بزانن. ئەوان کاتێک لە هەموو ئەوە ئاگادار دەبن، ئەگەر بیانەوێ بپرسن: چۆن یەکێک کە جەوهەرەکەی سەر بە تیشک پڕان و ڕووناککردنەوە بێت، دەتوانێ جارێک خۆی لە پێشوازی کردن و پاراستن و چاودێری کردن تیشک پڕان بێبەش بکات؟! چۆن دەتوانی ئەو ئەمە بکات بەبێ ئەوەی شارەزابێ و بە ئەزموون تاقی بکاتەوە کە ئەوی لە ڕۆژانەدا باوە ناکرێ باوو ئاسایی و بڵاو بێ، چونکە ئەوە باوە ئاساییە هەمیشە بە قەرزداری لەبیرچوونەوەی ئەو دەمێنێتەوە، ئەوەی تەنیا خۆی دەتوانێ ئەوەی لەخۆیەوە ناسراوە لە تیشکی بوونەوەرێکی لە ئارادابوودا بەدەربخات؟!

بۆچوون و مەبەستی ڕۆژانە لەنێو هەمیشە نوێی هەمەڕەنگدا کە لەبەردەمیدا پەرشوبڵاوە، بەدوای ڕاستیدا دەگەڕێ. ئەو درەوشانەکەی هێمنی (زێڕ) نهێنییەکە کە لە تیشک پڕانی سادە و ساکاری بەردەوامدا دەرکەوێ، بەدی ناکات و نابینێ. هیراکلیتس دەبێژێ (بڕگە ٩):

گوێدرێژەکان پووش و کا لەزێڕ بەچاکتر دادەنێن.

بەڵام دەرکەوتی زێڕینی لەبەرچاو بە دەرکەوتووی تیشک پڕێن ڕێگانادات بە دەست بگیرێت، چونکە خۆی بەدەست ناگیرێ، بەڵکو ڕووداوێکی بێ گەردی ڕووتە. دەرکەوتنی پەردە بەسەردادراوی تیشک پڕان و ڕووناککردنەوە لە دەفری شاردراوەی پاکی نێو چارەنووسی پارێزراوەوە دەڕژێ. هەر بۆیە بە دەرکەوتنی تیشک پڕان لە خۆیدا لە هەمان کاتدا خۆ داپۆشین و شاردنەوەیە و بەو واتایەش لە هەمووان تاریکترە.

هیراکلیتس بە (سکۆتنۆس) تاریک ناودەبرێ. لە پاشەڕۆژیشدا ئەو ناوەی هەر دەمێنێ، ئەو تاریکە، چونکە ئەو بە پرسیارەوە لەنێو تیشک و ڕووناکیدا بیر دەکاتەوە.

سەرچاوە و پەراوێز:

1- Lichten Freigeben Vgl. Die Bestimmung der Sache des Denkens. GA Bd.80.

٢- ئەوە چییە؟ ڕووداوەکە.

٣- ئەوانی تر هەموو.

٤- لەوانی تر هەموویان شاردراوەتەوە، چۆن ئەو بە فرمێسک دەگریا. بڕوانە پاشکۆ.

٥- تیشک پڕانی شاردنەوەی خۆ شاردنەوە.

٦- ڕووداو.

٧- ڕووداو.

٨- هەروەها ئەو نالێ: بە شاردراوەیی دەمێنیتەوە. ئەگەر ئۆدیسیا بگریابا.

٩- هۆمێل. بڕوانە پاشکۆ.

١٠- هۆمێل: بەنامە ١٩٥٥/٨/٢١.

- Heidegger, Martin, Vortrage und Aufsatze. Gesamt ausgabe. Bd.7, Vittorio Klostermann. Frankfurt am Main 2000, S.265- 288.